

RODNEY STARK
WILLIAM SIMS BAINBRIDGE

TEORIJA RELIGIJE

Prevedla Barbara Simoniti

℞ ————— α ————— ρ ————— †

Knjižna zbirka Kult

RODNEY STARK, WILLIAM SIMS BAINBRIDGE

TEORIJA RELIGIJE

Naslov izvirnika:

A Theory of Religion

Copyright © 1987 by Rodney Stark

Prevod: Barbara Simoniti

Strokovni pregled in korekture, uredniški predgovor: Aleš Črnič

Copyright za slovensko izdajo © po delih in v celoti FDV 2007, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

2-1

STARK, Rodney

Teorija religije / Rodney Stark, William Sims Bainbridge ;
prevedla Barbara Simoniti ; [uredniški predgovor Aleš Črnič]. -
Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2007. - (Knjižna zbirka
Kult : zbirka za sodobna religijska, kulturna in družbena
vprašanja / Fakulteta za družbene vede)

Prevod dela: A theory of religion

ISBN 978-961-235-277-6

1. Bainbridge, William Sims

233371136

℞ ————— € ————— ℥ ————— ₤

Vsebina

13	UREDNIŠKI PREGOVOR
19	NA POTI K SPLOŠNI TEORIJI RELIGIJE
33	OSREDNJA TEORIJA – RELIGIOZNOST
63	RAZVOJ BOGOV
95	DUHOVNIKI IN MAGI
125	SEKTE – NASTANEK RAZKOLNIŠKIH RELIGIJSKIH GIBANJ
157	KULTI – NASTANEK INOVATIVNIH RELIGIJSKIH GIBANJ
195	PRIDRUŽEVANJE SEKTAM IN KULTOM
239	RAZVOJ RELIGIJSKIH GIBANJ
279	SEKULARIZACIJA, PREPOROD IN EKSPERIMENTIRANJE
313	SOCIOLOGIJA RELIGIJE
325	DODATEK
363	LITERATURA
389	SLIKOVNO GRADIVO
393	STVARNO IN IMENSKO KAZALO

℞ ————— € ————— ℙ ————— †

UREDNIŠKI

PREDGOVOR

Knjiga, ki jo držimo v rokah, je nastala v osemdesetih letih 20. stoletja, v času, ko je na področju sociologije religije bolj ali manj prevladovala sekularizacijska teza. Med družboslovci je veljalo, da modernizacijski procesi vključujejo tudi upad družbene vloge religije. Ameriška sociologa Rodney Stark in William Sims Bainbridge pa sta to paradigmo, vsaj njeno najelementarnejšo obliko (omeniti namreč velja, da so se znotraj sekularizacijske paradigme razvili različni tokovi), izzvala s tezo, da je modernizacija kompleksen skupek včasih nasprotujočih si procesov, ki ne vodijo nujno k sekularizaciji. Po njunem naj bi bile sodobne pluralistične družbe, v katerih prevladuje konkurenca med religioznimi (in tudi dru-

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

gimi) idejami, celo bolj religiozne od predindustrijskih družb. Religija torej iz poznomodernih družb ne izginja, le načini, na katere izkazuje svojo vitalnost, so (včasih tudi radikalno) drugačni od tradicionalnih religijskih vzorcev.

Avtorja najprej leta 1985 objavita zbirko člankov v knjigi Prihodnost religije, ki je kmalu po izidu nagrajena. Že v njej vzpostavita deduktiven teoretski okvir, s katerim razlagata predvsem mehanizme nastanka in družbeno vlogo religijskih gibanj. Že dve leti za tem pa izide pričujoče delo, Teorija religije, v katerem svoj fokus razširita in predstavita nič manj kakor splošno teorijo religije. Avtorja k izdelavi teorije pristopita na klasičen, lahko bi rekli popperianski način, po katerem se vsaka teorija začne z abstraktnimi, splošnimi trditvami o svetu, na podlagi katerih izpeljemo niz hipotez, ki jih je moč empirično preveriti (t.j. potrditi ali ovreči). Tako na začetku knjige zastavita 7 aksiomov, iz katerih sistematično izpeljeta 344 postavk in 104 definicije. Na ta način izdelata splošno in celovito shemo pojmovanja religije. A se ne ustavita tu; kakor pravita sama: "Vendar v svojem razmisleku nismo mogli napredovati daleč brez resnega poskusa, da bi začrtali, če že ne povsem opisali teorije družbe, države, kulturne evolucije in v kasnejših poglavjih celo človeške odklonskosti" (str. 314, 315). Tako pričujoče delo v bistvu predstavi bolj ali manj celovito teorijo človeške družbe, in s tem ponudi vzorčni teoretski model za deduktivno družboslovno analizo *par excellence*. Ali drugače: Stark in Bainbridge v Teoriji religije predstavita sistematično teorijo in metodologijo za to, kako izdelati družboslovno teorijo.

Njuna deduktivna izpeljava teorije religije iz splošne teorije človeške narave in delovanja temelji na teoriji izmenjave. Ta predpostavlja, da človekove interakcije temeljijo na takšni ali drugačni obliki izmenjave ("V vseh naših izpeljavah sta ključni sestavini vedno motiv in izmenjava. Ljudje si želijo določene vrste redkih ali neobstoječih nagrad in jih iščejo s pomočjo izmenjave z drugimi ljudmi", str. 316). S postopnim razvojem ta teorija postane znana tudi kot teorija racionalne izbire in je že dolgo vplivna teoretska smer predvsem na področju ekonomije, tudi psihologije, v zadnjih dveh desetletjih pa je zelo razširjena tudi v sociologiji. Njeno temeljno izhodišče je, da ljudje v svojem delovanju delujemo racionalno, seveda v kontekstu objektivnih možnosti, ki jih določajo predvsem naša informiranost in razumevanje, pri tem pa nas vodijo naša prepričanja in preference. Teorija racionalne izbire ne trdi, da so vsa človeška dejanja objektivno racionalna – gre bolj za metodološko izhodišče, da človek pri svojem delovanju izbira (kadar ima to možnost) tiste opcije, ki mu po njegovi osebni presoji prinesejo največ glede na njegov vložek. Ljudje torej delujemo tako, da imamo pri tem kar najmanj (zaznanih) stroškov in dobimo kar največ (pričakovanih) nagrad. Pri tem so stroški in nagrade razumljeni kar v najširšem, nikakor ne zgolj materialnem smislu.

℞ ————— α ————— ℘ ————— †

Družboslovni pristop, ki v celovitem razumevanju družbe izhaja iz bolj ali manj racionalnega delovanja posameznika, ni nič novega. Zasledimo ga že pri socioloških klasikih, najprej pri Maxu Weberu, potem pa pri celotni tradiciji, ki v nasprotju z bolj strukturalističnim izhodiščem pri razumevanju družbenih pojavov izhaja iz posameznika. Če na eni strani strukturalna tradicija – funkcionalizem, strukturalizem, marksizem ipd. – poudarja objektivnost družbene resničnosti (družba je več kakor seštevek posameznikov in za svoje pripadnike predstavlja objektivno resničnost v smislu množice pravil in omejitev, ki se jim morajo podrediti; kar najbolje ponazarja Durkheimova maksima "opazuj družbena dejstva, kakor da so stvari!"), na drugi strani subjektivistična tradicija – etnometodologija, simbolični interakcionizem ipd. – izhaja iz nasprotne postavke: družba nastaja šele z delovanjem posameznikov, ki izraža subjektivni pomen, in šele z razumevanjem subjektivnih motivov za to delovanje lahko v resnici dojamemo družbeno dinamiko. Če je bila tako za Durkheima religija predvsem skupinska, kolektivna sila, in je bil Marx takorekoč popolnoma nezainteresiran za individualno religioznost, pa je za Starka in Bainbridga, ravno nasprotno, religiozna kultura zgolj seštevek religioznosti posameznikov.

Ljudje se, poudarjata, tudi na področju religije obnašamo racionalno: iščemo koristi (nagrade) in se izogibamo stroškom. Ker pa nagrad nikoli ni v neomejenih količinah, nekatere pa v realnosti sploh ne obstajajo, smo se včasih prisiljeni zadovoljiti zgolj z obljubami, da bomo nekoč nekako vendarle prišli do zelenih nagrad. In te obljube Stark in Bainbridge imenujeta kompenzatorji – to je temeljni koncept njune teorije religije. Na tej osnovi izdelata celovito teorijo o verovanju v bogove, pojavu in razvoju religijskih specialistov in institucij – vse to izpeljeta iz splošne teorije družbenih struktur in kulture. Pri tem se opirata tudi na druge teorije, v nekaterih točkah jih tudi nadgradita in dopolnita: predvsem so to teorija družbenih omrežij, teorija učenja in simbolični interakcionizem, še posebej očitno v poglavju o nastanku in oblikovanju kultov. Velik del knjige je posvečen študiju razlogov in načinov religijskih razkolov (shizm) – kako religije razpadajo (sekte) in se pojavljajo nove (kulti). Natančno analizirata nastanek in procese religijskih inovacij, predvsem pojav odklonskih religijskih skupin (avtorja poudarita, da je tudi v zgodovini domala vse religije ob njihovem nastanku okolica dojemala kot odklonske). Kulturni napredek in religijska pluralizacija sta procesa, ki neizpodbitno ogrožata tradicionalne sisteme kompenzatorjev, ki jih zagotavljajo predvsem tradicionalne religijske institucije. Z razvojem postajajo družbeni sistemi vse bolj kompleksni, pojavljajo se novi kulturni sistemi kakor npr. politika in znanost, ki ponujajo svoje razlage, kar pa seveda zniža vrednost do tedaj monopolnih razlag, ki so praviloma v domeni tradicionalnih religij. V globalizirani, multikulturni družbi z veliko geografsko in tudi družbeno mobilno-

℞ ————— α ————— ℘ ————— †

stjo tradicionalne oblike religioznosti vidno upadajo. In tukaj avtorja ne nasprotujeta sekularizacijski tezi. Oporekata pa tistim radikalnejšim tokovom znotraj nje, ki razglašajo nujen in nepovraten zaton religije kot take: avtorja poudarita, da kulturni napredek ne odpravlja religije, saj kljub pojavu novih, konkurenčnih kulturnih sistemov potreba po splošnih kompenzatorjih ostaja. Tradicionalni sistemi kompenzatorjev res izgubljajo prepričljivost (in s tem učinkovitost in vrednost), a ob tem na daljši rok neizogibno nastajajo nova religijska gibanja z inovativnimi, zato tudi praviloma odklonskimi doktrinami – kultu.

V času po izidu Teorije religije Stark, brez dvoma eno ključnih, a tudi bolj kontroverznih imen sodobne sociologije religije, svojo teorijo še razvija in nadgrajuje (Bainbridge pa se profesionalno bolj kakor z religijo ukvarja z informatiko.) Če tukaj avtorja izrecno sploh še ne uporabita besedne zveze racionalna izbira (govorita izključno o teoriji izmenjave), postane kasneje Stark v sodelovanju z zgodovinsko usmerjenim sociologom Rogerjem Finkejem in predvsem z ekonomistom Laurencem Iannaconejem ključno ime pri aplikaciji teorije racionalne izbire na področje religije. Pri tem postaja terminologija religijske ekonomije dosti bolj eksplicitna: beremo o religijskih potrošnikih, religijske organizacije so v bistvu podjetja, ki delujejo na religijskem trgu, ki ga temeljno določata ponudba in povpraševanje, na te trge država lahko posega z različnimi ukrepi (de/regulacijo) itd. Tako religijske organizacije v različnih 'tržnih' razmerah tekmujejo za vernike. Pri tem je za teorijo racionalne izbire osrednjega pomena ponudba na religijskem trgu, zato pogosto ta pristop imenujemo kar teorija ponudbe (*supply side theory*). Temeljno poslanstvo religijskih organizacij je ponudba religijskih kompenzatorjev (hkrati pa, poudarjata avtorja, ponujajo tudi nekatere konkretne nagrade, kakor so religijska pripadnost, udeležba v obredih, sodelovanje v družabnih aktivnostih in socializacija otrok; a glavni 'produkti' so vendarle kompenzatorji, ki jih ni mogoče neposredno preveriti: religiozne doktrine, izkustva in občutek moralne izjemnosti, večvrednosti). Če se sekularizacijska teza osredotoča predvsem na religijsko povpraševanje, ki naj bi sorazmerno z napredujočo modernizacijo upadalo, pa teorija racionalne izbire poudarja sposobnost posameznih religijskih organizacij, da bi to povpraševanje zadovoljevale ali celo spodbujale. Osnovna postavka teorije je, da svobodna konkurenca na religijsko-duhovnih trgih s tem, ko sili ponudnike k tekmovanju, kar posledično vodi k njihovemu prilagajanju potrošnikovih potreb in želja, krepi tako religijske institucije kakor religijo na splošno. Raznovrstno državno favoriziranje zgolj nekaterih religijskih organizacij vodi v monopolne ali vsaj oligopolne situacije, kar ima za posledico toge, inertne in na sploh neučinkovite religijske organizacije, na drugi strani pa apatične posameznike in družbo, iz katere religija izginja. Na ta način avtorji ponudbene teorije religije elegantno pojasnijo tudi velike religijske razlike med ZDA in Evropo:

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

v Evropi smo zaradi zgodovinskih monopolov in njihovih sodobnih ostankov priča ozki religijski ponudbi, kar zaradi posledične nezainteresiranosti širokih ljudskih množic vodi v sekularizacijo; na drugi strani pa od samih začetkov izjemno konkurenče ameriške razmere pripeljejo do raznolike ponudbe in zato zelo živahnega in intenzivnega dogajanja na religijskih trgih.

Nekatere od zgoraj opisanih izpeljav v pričujoči knjigi še niso eksplicitno izražene, je pa v njej postavljen temelj za nov pristop v sodobnem družboslovnem preučevanju in razumevanju religije, ki ga nekateri razumejo že kar kot paradigmatični prelom (v Kuhnovem smislu). Velja pa omeniti, da je razumevanje religije kot racionalne izbire danes izjemno razširjeno predvsem v ZDA, v Evropi pa je bilo od vsega začetka sprejeto z več skepse. Predvsem nekateri britanski sociologi poudarjajo, da sta avtorja preveč zanemarila družbene dejavnike, ki v veliki meri oblikujejo posameznikove potrebe in želje, hkrati pa tudi omejujejo njihovo izpolnjevanje in zadovoljevanje. Pri tem je bil najbolj vztrajen in v veliki meri prepričljiv Steve Bruce, ki v knjigi *Izbira in religija: kritika racionalne izbire (Choice and Religion: A Critique of Rational Choice, 1999)* sistematično dokazuje, da vse večja raznolikost poznomodernih družb s konkurenco na religijskem področju ne prispeva k večji vitalnosti religije. Pri tem s široko paleto podatkov iz različnih evropskih držav (tudi postsocialističnih) dokazuje, da na religijske spremembe bolj od tržne strukture vplivajo etnični in nacionalni dejavniki. V dokazovanju teze, da osnovne premise sekularizacijske paradigme še zmeraj veljajo, se mu pridružuje tudi Roy Wallis, ki se je v svoji kritiki osredotočil predvsem na Starkov in Bainbridgeov koncept kompenzatorjev, ki naj ne bi bil natančno definiran, zato ni popolnoma jasno, kako (in kaj) religiozna verovanja kompenzirajo. Malcolm Hamilton pa problematizira definicijo religije, ki kot nujno predpostavlja verovanje v nadnaravne sile, in opozarja, da je vsaj theravadski budizem primer religije, ki v svoje jedro ne postavlja vere v nadnaravno.

Drugi sklop kritik temelji na dejstvu, da človeško delovanje ne temelji zgolj na zavestni racionalnosti, ampak ga, kakor vemo že vsaj od Freuda dalje, žene tudi sklop kompleksnih nezavednih dejavnikov, ki včasih z racionalnostjo nimajo veliko skupnega. Tako teorija, ki temelji zgolj na racionalni plati, ne more celovito razložiti človeškega delovanja, družb ali religije.

Številni družboslovci opozarjajo tudi, da teorija religije kot racionalne izbire apriorno izhaja iz kapitalističnega načina dojemanja sveta, saj razlaga človeško delovanje na podlagi modela izmenjave, ki temelji na zakonitostih kapitalizma. Pri tem razume kapitalistični model izmenjave kot nekaj nedvomnega, človeku danega, že kar vrojenega. Kritiki pa opozarjajo, da tak model izmenjave temelji

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

na socializaciji v kapitalistični, tržni kulturni sistem, in tako ni nekaj, kar bi bilo lastno vsem ljudem v vseh zgodovinskih obdobjih in kulturah. V nekapitalističnih družbenih sistemih lahko obstajajo drugačni načini menjave, pri katerih ljudje svoje stroške in pričakovane nagrade drugače ocenjujejo. Najostrejši (večinoma neomarksistični) kritiki navajajo Starkovo in Bainbridgeovo teorijo kot primer, kako ekonomska struktura družbe z oblikovanjem ideoloških konstruktov upravičuje obstoječi družbeni red.

Kljub prepričljivosti nekaterih kritik pa Starkova in Bainbridgeova Teorija religije brez dvoma ostaja izjemno pomembno, v nekaterih pogledih tudi prelomno teoretsko delo. V njem je sicer res jasno razvidna specifična ameriška perspektiva, predvsem v optimizmu glede prihodnosti religije, v smelosti in ambicioznosti pristopa k izdelavi celovite teorije religije, žal pa tudi v manku nekaterih evropskih avtorjev v uporabljeni bibliografiji (manjka npr. danes že kar klasično delo britanske sociologinje Eileen Barker *The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing*, ki je izšlo tri leta prej). Vendar pa zaradi tega njuna teorija ni nič manj (ali pa bolj) uporabna – in zato pri teoretskih prizadevanjih gre: teorije niso pravilne ali napačne, temveč bolj ali manj uporabne. Poleg tega avtorja kljub siloviti teoretski ambiciji pri vseh svojih tezah ne vztrajata za vsako ceno:

Bralce vabimo, da v tem težkem projektu sodelujejo, da med branjem miselno izboljšajo naše poglede in izpeljave ter dodajo svoje znanje in razumnost k miselnim virom, ki so nam bili dostopni. Tam, kjer smo se spotaknili, lahko bralci najdejo gladko pot. Kjer nam je spodletelo pri domišljiji ali nejasni logiki, naj bo to bralcem spodbuda, da objavijo popravke in prijateljske izboljšave ter se nam pridružijo pri iskanju jasne in dosledne teorije religije. Kajti če vsi teoretiziramo na ekspliciten in sistematičen način, potem je naše delovanje mogoče usklajevati in sestavljati. Le tako lahko dosežemo sistematično razumevanje svojega predmeta (str. 61).

In mnogi družboslovci njun poziv sprejemajo. Zato knjiga kljub dejstvu, da je nastala pred dvema desetletjema v nekem drugem svetu, ostaja izjemno aktualna. Njena časovna perspektiva je sicer mestoma jasno razvidna iz primerov, ki jih za dokazovanje svojih tez uporabljata avtorja, predvsem ko govorita o Sovjetski zvezi in socialističnem bloku držav, ki je v času nastajanja knjige seveda še zmeraj obstajal. Zaradi svoje sistematičnosti in celovite ambicije pa knjiga presega čas, iz katerega navaja primere, in je še zmeraj (ali, kot trdijo nekateri, celo zmeraj bolj) uporabna za razumevanje kompleksnih dogajanj na sodobnem religijskem področju.

℞ ————— α ————— ℘ ————— †

Zato smo se, kljub današnjim predvsem preračunljivo in utilitarno motiviranim ter intelektualnim prizadevanjem prejkoslej nenaklonjenim razmeram, lotili tako mukotrpnega in nedobičkonosnega podjetja, kot je prevajanje zahtevnega teoretskega dela. Prevod namenjamo bralcem, ki jih religijsko področje zanima bolj od površne dnevopolitične rabe. Knjiga namreč ponuja orodje za globlje razumevanje mnogoplastnih procesov, v katerih religija igra svoje raznovrstne vloge v sodobnem svetu. Tako nam lahko pomaga preseči vse prepogosta ideološko sploščena dojemanja in pobrsati globoko za bleščečo, a žal včasih tudi krvavo povrhnjico tega svojevrstnega in nadvse fascinantnega pojava – pokukati v mehanizme, ki religijo poganjajo tako v konstruktivna kakor tudi v destruktivna razsežja.

Na koncu pa še beseda o terminologiji. Žal v slovenščini še zmeraj nimamo jasnih in bolj ali manj nedvoumnih standardov o izrazju s področja religije. To spričo pomanjkanja temeljnih družboslovnih del o religiji mogoče niti ni tako čudno. Peščica starejših kolegov je sicer s svojim dolgoletnim raziskovalnim delom, ki je jasno razvidno tudi iz njihovih ne tako maloštevilnih publikacij, zaslužna za to, da ima sociologija religije na Slovenskem kar lepo tradicijo. Vendar pa smo tudi v 21. stoletju še zmeraj soočeni z bolečim mankom temeljnih svetovnih del o religiji – v slovenščini nimamo niti klasikov, kakor so Durkheimove Elementarne oblike religioznega življenja, kaj šele sodobnejših družboslovnih teoretskih in empiričnih del. Zato nemara ni presenetljivo, da iz sicer praviloma kvalitetne domače strokovne družboslovne literature ni v splošnejšo jezikovno rabo seglo več vplivov. V vsakdanjem življenju tako za religijo še zmeraj uporabljamo slovensko besedo vera, kar pa je za vsak resnejši diskurz preveč površno in nenatančno. Religija je namreč pojav z velikim številom razsežnosti, in vera je le ena izmed njih. Zato so tudi drugi jeziki praviloma prevzeli tujko religija, za vero pa uporabljajo domače besede (v angleščini *faith*). V našem prevodu smo dosledno slovenili izraze, za katere premoremo ustreznice (religiozno tradicijo smo npr. prevajali kot veroizpoved), tujke pa smo ohranili na mestih, kjer slovenski nadomestki izvornih pomenov ne pokrivajo popolnoma. Zato govorimo o religiji, religijskih skupnostih (organizacijah, institucijah), religijskih specialistih, religioznih verovanjih ipd, izraz vera (versko) pa uporabljamo zgolj na mestih, kjer to eksplicitno naredita tudi avtorja. Z dosledno vzpostavitvijo tega načela (za nekatere terminološke pripombe in predloge se zahvaljujem kolegu Sreču Dragošu) upamo na vsaj skromen prispevek k mukoma nastajajočim slovenskim terminološkimi standardom na področju religije.

Aleš Črnič

℞ ————— α ————— ℘ ————— †

NA POTI K
SPLOŠNI TEORIJI
RELIGIJE

V tej knjigi predstavljamo splošno teorijo religije. Teorija je splošna zato, ker skuša odgovoriti na veliko število osrednjih vprašanj o religijskih pojavih. Vendar se pri iskanju odgovorov nismo zadovoljili z nekaj širokimi posplošitvami o tem, kaj religija je in kako deluje. Namesto tega smo skušali razmeroma celovito določiti, zakaj in kako se različni vidiki religije pojavijo, in sicer s pomočjo strukture formalne razlage.

Kakršne koli so že dobre strani našega teoretičnega dosežka, bo jasno, da nismo prekinili z dolgo tradicijo razlag religije "z enim dejavnikom". Ne stremimo k

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

splošnosti, s tem da bi religijo zreducirali na nevrotično "utvaro", kakor je to storil Freud, ali na "opij ljudstva" kakor je to storil Marx, ali celo na "družbo", ki časti samo sebe, kakor je dejal Durkheim. Tovrstne redukcije imajo velik doseg, a nobene globine. Dejansko je vsaka med njimi metafora, in ne teorija. Skušamo gledati splošno s pomočjo povezanega sklopa ugotovitev, ki naj odgovorijo na številna klasična vprašanja o religiji. Te ugotovitve bomo izpeljali iz peččice zelo splošnih aksiomov. In iz tega teoretičnega sistema je mogoče izpeljati ducate empiričnih implikacij, s čimer ga je mogoče ovreči.

Menimo, da je čas zrel za veliko teoretično delo na področju družboslovnega preučevanja religije. V zadnjih desetletjih je to področje doživelo velik preporod. Posledica tega je, da je na svetlo prišlo presenetljivo veliko različnih novih in dobro preverjenih dejstev. Nihče pa se ni načrtno lotil vzpostavljanja teorije, ki bi ta dejstva uredila in ovrednotila. Dejansko je bilo vse od preloma stoletja le malo teoretičnega raziskovanja religije. Zato obstoječe "teorije" religije večinoma ostajajo produkt družbene misli 19. stoletja in tradicije "velike teorije", povezane z ustanovitelji družbenih ved. Toda, kakor smo že nakazali, natančnejše preučevanje razkrije, da te teorije niso tako imenitne. Na primer, dejansko teorijo, ki jo vsebujejo tako slavna klasična dela, kakor sta knjigi Elementarne oblike religioznega življenja Emila Durkheima ali Vrste religioznih izkušenj Williama Jamesa, je mogoče povzeti na nekaj straneh. Preostalo so ponazoritve ali digresije.

Tako se torej lotevamo teoretične naloge brez neke mojstrovine, ki naj bi jo nadaljevali ali ovrgli. Na področju religije ne obstaja nič, kar bi bilo primerljivo z ekonomsko teorijo Adama Smitha ali razvojno teorijo Karla Marxa. Eden od razlogov za to je med družboslovci široko razširjeno prepričanje, da bo religija hitro zatonila v pozabo. Zakaj bi se resno posvečali družbenemu pojavu, ki nima prihodnosti?

Ustavite se ob odstavku pod naslovom Prihodnost religije, ki ga je leta 1966 objavil Anthony F.C. Wallace, eden najuglednejših modernih antropologov s področja religije:

[...]azvojna prihodnost religije je izumrtje. Vera v nadnaravna bitja in nadnaravne sile, ki vplivajo na naravo, ne da bi ubogale zakone narave, bo upadla in postala zgolj zanimiv zgodovinski spomin. Ta dogodek nikakor ne bo nastopil v prihodnjih sto letih in verjetno bodo vedno ostali posamezniki ali celo posamezne majhne kultne skupine, ki se bodo na halucinacije, trans in obsedenost odzivali z interpretacijo o nadnaravnem. Toda vera v nadnaravne sile kot kulturna poteza je obsojena na to,

℞ ————— α ————— ℘ ————— †

da izumre kot posledica vedno večje ustreznosti in razširjenosti znanstvenega razumevanja in zato, ker bodo sekularna prepričanja spoznala, da vera v nadnaravno za učinkovito uporabo obredja ni potrebna. Vprašanje, ali bo tak razplet za človeštvo dober ali slab, je za napoved nerelevantno; proces je neizogiben. (Wallace, 1966: 265)

Religija seveda še ni izumrla niti še ni začela usihati. Kmalu zatem, ko je Wallace te vrstice napisal, je znova nastopil velik vzpon misticizma in religiozne gorečnosti. In ravno religijski prepoved v obdobju takoj po drugi svetovni vojni in stalno soočanje s trmastimi religijskimi vplivi na tako različne zadeve, kakor so volitve in plodnost, sta privedla do oživitve dejavnega preučevanja religije.

Religija je pomemben dejavnik v človeškem življenju in pričakujemo lahko, da bo to v predvidljivi prihodnosti tudi ostala. Zato je torej čas, da si pridobimo teoretično razumevanje religije.

Pomanjkanje pomembnih teoretičnih prizadevanj na tem področju nam ponuja neobičajno priložnost. Pred nami leži literatura, polna globokih vpogledov, ki obsega ogromno skrbno zbranih in preverjenih dejstev – bogastvo virov, ki daleč presega predstave učenjakov iz 19. stoletja, ki so se posvečali religijskim vprašanjem. Poleg tega so v desetletjih, ko se ni z religijo nihče teoretično ukvarjal, nastopile velike družbene spremembe na številnih področjih družboslovnih ved. To nam ponuja možnost, da si izposodimo nekaj izredno učinkovitih orodij, in izkoristili smo jo tako, da smo pretresli zakladnico ekonomije, teorije učenja in kulturne antropologije.

Namen te knjige je teoretičen. Vendar je slaboumno teoretizirati, ne da bi skrbno upoštevali razpoložljive podatke, ki so za teoretične rezultate merodajni. Nikakršna zasluga ni objaviti teorijo, ki so jo ugotovljena dejstva že ovrgla. Zato smo prečesali empirično literaturo, da bi pokazali, kako so različni deli naše teorije skladni z znanim. Še več, v preteklih nekaj letih smo objavili veliko študij, ki preverjajo pomembne napovedi teorije, in številne od njih je mogoče najti v naši prejšnji knjigi *Prihodnost religije*. Vendar vse te preskuse teorije štejemo zgolj za uvod. Obsežno preverjanje je mogoče šele potem, ko je teorija dostopna drugim. Zato navajanje empiričnih rezultatov v tej knjigi še ne nakazuje, da je teorija že dobro preverjena.

℞ ————— α ————— ℘ ————— †

